

A LAKOTTHELY ÁLLOMÁNY VÁLTOZÁSAI
1960–1990 KÖZÖTT

c. (14950. nyilvántartási számú)

OTKA kutatás

Kutatási zárójelentése

Az 1994-1996 között végzett munkáról

Témavezető: dr. Valér Éva

Munkatársak: Balázs János

Vég Tamara

1996. szeptember.

TARTALOM

I. A kutatás előzményei és módszere

II. A lakotthelyek különböző típusai

III. A teljes lakotthely állomány alakulása

IV. A városok és községek lakotthely állományának változási tendenciái

V. Az ország különböző területei lakotthely állománya változásának tartós tendenciái

I. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI ÉS MÓDSZERE

A településrendszer elemi alkotórészeinek, az egymástól földrajzilag elkülönülő lakotthelyeknek a vizsgálatára először 1978-ban került sor “A távlatban megszűnő települések körének meghatározása” c. kutatás keretében. A vizsgálat a 250

lakoson aluli lakotthelyekre terjedt ki az 1960-as adatokat tartalmazó 1962-es és az 1970-es adatokat tartalmazó 1973-as helységnévtárak alapján. 1986-ban, az 1980-as adatokat tartalmazó helységnévtár megjelenése után sor került az előző kutatás folytatására “A 250 lakoson aluli lakotthelyek vizsgálata” címmel. Mindkettő ÉVM megbízásból a VÁTI-ban készült. Az 1986-1991 között folytatott TS 2/2 OKKFT kutatási program “A településrendszer strukturális változásai” c. témája keretében a kutatás kiterjesztésre került a 250 lakoson felüli lakotthelyekre is. Az 1990-es népszámlálás “A belterületek és külterületi lakotthelyek főbb adatai” c. kötetének megjelenése pedig lehetővé tette a kutatás kiterjesztését a nyolcvanas évekre is az OTKA támogatásával.

Jelen kutatás egy egész, ma már lezártnak tekinthető történelmi korszak változásait mutatja be. Együtt, egymás után tartalmazza a hatvanas, a hetvenes és a nyolcvanas évek lakotthely állományának funkcionális, morfológiai, nagyság szerinti és területi változásait. Azokat a változásokat, amelyek szorosan kötődnek a központi irányításhoz, a tanácsrendszerhez, a területi koncentrációhoz, az állami és szövetkezeti tulajdonhoz, a mezőgazdaságban a termelőszövetkezetek tevékenységéhez.

A lakotthelyek körében bekövetkezett változások vizsgálatához az egymást követő helységnévtárak és az említett 1990-es népszámlálási kötet összevetésére volt szükség. A lakotthelyek jellegének –típusának – vizsgálatát az erre lehetővé, hogy az 1972-es és az 1985-ös helységnévtárak megadták azokat. A legnagyobb problémát a feldolgozásnál a rendkívül nagyszámú közigazgatási összevonás jelentette, de gyakori volt a lakotthelyek névváltoztatása is. Ezek miatt a feldolgozott 23.100 lakotthely népességszám adataiban számos hiba maradhatott, az ellenőrzésre – annak nagy munkaigénye miatt – nem volt mód. Jelen feldolgozás az 1990-es közigazgatási hovatartozás és belterületeknél az 1990-es, egyéb lakotthelyeknél az 1980-as jelleg szerint tartalmazza a lakotthelyeket.

Az első vizsgálatkor azokat a lakotthelyeket, amelyeket azonos, vagy hasonló néven ugyanazon település vagy az utódtelepülés részeként nem találtunk meg a későbbi helységnévtárban, megszünteknek tekintettük. Azokat pedig, amelyeket azonos keresési móddal az előző helységnévtárban nem leltünk fel, újonnan létrejöttnek tekintettük. Később (már 20 évet vizsgálva) rájöttünk, hogy sok az időszakosan lakott lakotthely, a helységnévtárba való bekerülés vagy az onnan való kikerülés nem feltétlenül jelenti a lakotthely megszűnését, vagy teljesen új lakotthely létesülését.

II. A LAKOTTHELYEK KÜLÖNBÖZŐ TÍPUSAI

A kutatás részletes anyagában szereplő táblázatok lakotthely típusonként – a lakotthelyek jellege szerint – tartalmazzák a feldolgozott adatokat. Jelen összefoglalóban az egyes lakotthely típusok átfogó jellemzésére törekedtünk a későbbiek könnyebb érthetősége érdekében, erősen támaszkodva a helyszíni bejárások tapasztalataira.

1. Központi belterületek

(Tartósan létezett 3070 db)

A központi belterületek maguk a tulajdonképpeni településtestek. Minden településnek van egy, de csak egy központi belterülete. Mivel jelen feldolgozás az 1990-es közigazgatási hovatartozás szerint tartalmazza a lakotthelyeket, ezért a korábbi évekre vonatkozóan is 3070 db központi belterületet tartalmaz.

2. Egyéb belterületek

(Tartósan létezett 622 db, létrejött 1960 után 59 db, megszűnt 1960 után 0 db,

1970 után 34 db, 1970 után 33 db,

1980 után 27 db, 1980 után 30 db,

időszakosan lakott 38db.)

Ezek részben korábbi önálló községek, melyek közigazgatási összevonás után váltak más település egyéb belterületévé, részben tervszerűen kialakított üdülőhelyek, részben pedig olyan zárt jellegű korábbi külterületi lakotthelyek, amelyeket vagy jelentős méretük, vagy dinamikus növekedésük, vagy valamilyen speciális adottságuk miatt belterületté nyilvánítottak Földrajzilag általában elkülönülnek a központi belterülettől, de megszűnésük oka többnyire a központi belterülettel való egybeépülés.

3. Bányatelepek

(Tartósan létezett 17 db, létrejött 1960 után 1 db, megszűnt 1960 után 1 db,

1970 után 0 db, 1970 után 8 db,

1980 után 0 db, 1980 után 6 db,

időszakosan lakott 8 db.)

A bányatelepek részben régi bányászkolóniák, részben pedig a különböző bányák melletti szolgálati lakások, készenléti lakótelepek.

4. Csoportos települések

(Tartósan létezett 867 db, létrejött 1960 után 67 db, megszűnt 1960 után 0 db,

1970 után 46 db, 1970 után 142 db,

1980 után 0 db, 1980 után 99 db,

időszakosan lakott 85 db.)

Ezek zárt, vagy utcásor jellegű külterületi lakotthelyek. Ide tartoznak a bokortanyák, a sortanyák, a cigánytelepek, azok a rohamosan csökkenő

népességszámú lakóhelyek, amelyek e csökkenés miatt elveszítették belterületi státusukat, valamint azok a korábbi mezőgazdasági, ipari vagy egyéb szolgálati lakótelepek, ahol megszűnt a termelés, de megmaradt a lakófunkció.

5. Mezőgazdasági üzemi lakótelepek

(Tartósan létezett 710 db, létrejött 1960 után 57 db, megszűnt 1960 után 1 db,

1970 után 15 db, 1970 után 323 db,

1980 után 8 db, 1980 után 189 db,

időszakosan lakott 90 db.)

Állami gazdaságok vagy termelőszövetkezetek külterületi telepített üzemegységei – állattartó telepek, takarmánykeverők-szárítók, gépműhelyek, stb. – melletti szolgálati lakótelepek, lakóik az adott gazdaság dolgozói és azok családtagjai, a lakások a gazdaság tulajdonában vannak, ill. valószínűleg 1990 óta privatizálták őket.

6. Magányos tanyák

(Tartósan létezett 4 db, létrejött 1960 után 0 db, megszűnt 1960 után 0 db,

1970 után 0 db, 1970 után 15 db,

1980 után 0 db, 1980 után 4 db,

időszakosan lakott 2 db.)

A magányos tanyák a szórványtanyás területekhez nem csatlakozó, azokon kívüli hagyományos mezőgazdasági tanyák.

7. Szórványtanyák

(Tartósan létezett 1253 db, létrejött 1960 után 35 db, megszűnt 1960 után 0 db,

1970 után 29 db, 1970 után 156 db,

1980 után 2 db, 1980 után 96 db,

időszakosan lakott 27 db.)

Szórványtanyaként a helységnévtárak nem egyes tanyákat, hanem a kisebb-nagyobb területű, eltérő tanyasűrűségű szórványtanyás területeket tartják nyilván. Ilyen területek nemcsak a hagyományos tanyás térségekben vannak, hanem az ország egyéb területein is.

8. Forgalmi települések

(Tartósan létezett 158 db, létrejött 1960 után 18 db, megszűnt 1960 után 23 db,
1970 után 3 db, 1970 után 54 db,
1980 után 6 db, 1980 után 44 db,
időszakosan lakott 23 db.)

Ezek kisebb-nagyobb vasutas telepek a vasútállomások környékén, a vasútállomás dolgozói és a pályafenntartó munkások szolgálati lakásai.

9. Gyógyászati jellegű lakóthelyek

(Tartósan létezett 8 db, létrejött 1960 után 2 db, megszűnt 1960 után 0 db,
1970 után 1 db, 1970 után 2 db,
1980 után 0 db, 1980 után 2 db,
időszakosan lakott 1 db.)

Külterületen elhelyezkedő szanatóriumok és kórházak, az utóbbiak közül főleg elmegyógyintézetek.

10. Ipartelepek

(Tartósan létezett 104 db, létrejött 1960 után 39 db, megszűnt 1960 után 4 db,
1970 után 1 db, 1970 után 58 db,
1980 után 3 db, 1980 után 31 db,
időszakosan lakott 31 db.)

Az ipartelepek mint lakóthelyek különböző, külterületen elhelyezkedő ipari üzemek készenléti lakásai, szolgálati lakóházai, telepei – ez utóbbiak közül a kisebbek, mivel a nagyobbak külön kategóriát képeznek.

11. Őrházak

(Tartósan létezett 309 db, létrejött 1960 után 62 db, megszűnt 1960 után 175 db,
1970 után 8 db, 1970 után 300 db,
1980 után 21 db, 1980 után 182 db,
időszakosan lakott 151 db.)

Vasúti őrházak, útőrházak, gátőrházak és erdészházak – vagy magányosan álló szolgálati lakások, vagy 3-4 lakásból álló kis telepek.

12. Szállodák

(Tartósan létezett 6 db, létrejött 1960 után 2 db, megszűnt 1960 után 0 db,

1970 után 2 db, 1970 után 5 db,

1980 után 0 db, 1980 után 3 db,

időszakosan lakott 6 db.)

Részben üdülőtérsegek külterületen épült szállodáit és turista házait, részben ipartelephez, bányatelephez közvetlenül nem kapcsolódó munkásszállásokat soroltak ebbe a kategóriába.

13. Szociális jellegű lakóhelyek

(Tartósan létezett 17 db, létrejött 1960 után 1 db, megszűnt 1960 után 0 db,

1970 után 6 db, 1970 után 2 db,

1980 után 8 db, 1980 után 3 db,

időszakosan lakott 3 db.)

Különböző szociális otthonok, nem kórház jellegű szociális elmeotthonok és nevelőotthonok tartoznak ebbe a típusba.

14. Üdülő jellegű lakóhelyek

(Tartósan létezett 34 db, létrejött 1960 után 4 db, megszűnt 1960 után 2 db,

1970 után 5 db, 1970 után 25 db,

1980 után 2 db, 1980 után 18 db,

időszakosan lakott 19 db.)

Tavak, vízfolyások, termálfürdők környékén és hegyvidékeken – pl. szőlőkben – kialakult üdülőtelepek, valamint SZOT és vállalati üdülők tartoznak ebbe a típusba.

15. Üzemi szolgálati lakótelepek

(Tartósan létezett 13 db, létrejött 1960 után 0db, megszűnt 1960 után 1 db,

1970 után 1 db, 1970 után 5 db,

1980 után 1 db, 1980 után 2 db,

időszakosan lakott 4 db.)

Ipartelephez, bányatelephez közvetlenül nem kapcsolódó nagy méretű, belterületé még nem nyilvánított készenléti lakótelepek, pl. a vízügy és a különböző távvezetékek készenléti lakótelepei tartoznak ide.

16. Ismeretlen jellegű lakotthelyek, “egyéb” szórványok.

(Tartósan létezett 2045 db, létrejött 1960 után 233 db, megszűnt 1960 után 3266 db,

1970 után 360 db, 1970 után 2668 db,

1980 után 129 db, 1980 után 1225 db,

időszakosan lakott 1130 db.)

Azokat a lakotthelyeket soroltuk ide, amelyek jellegét a helységnévtárak nem adták meg. Helyszíni bejárásokon azt tapasztaltuk, hogy jellegük nem egyszerűen nem ismert, hanem nem is meghatározható, illetőleg vegyes. Ezek körében igen gyakori az időleges el- illetve benépesülés, a lakáscélú, termelési célú és üdülési célú hasznosítás váltakozása.

III. A TELJES LAKOTTHELY ÁLLOMÁNY ALAKULÁSA

1. Az 1960-as helyzet

1960-ban 18.880 db lakotthely volt az országban, ennek 20 %-a volt a központi és egyéb belterület. A 15.102 db különböző jellegű külterületi lakotthelyen összesen 1.164.593 fő élt.

Elsősorban lakófunkciójú volt – központi és egyéb belterület, csoportos település, magányos és szórványtanya valamint ismeretlen jellegű – a lakotthelyek 83 %-a a népesség 95,6 %-ával, és egyértelműen termelési-ellátási funkciójú 17 % a lakosság 4,4 %-ával.

Morfológiailag szórványtelepülések – magányos és szórványtanyák, őrházak és ismeretlen jellegű egyéb szórványok – a lakotthely állomány 64 %-át tették ki a lakosság 6,5 %-ával, míg zárt település volt az összes többi – 36 % a lakosság 93,5 %-ával.

A lakotthelyek 30 %-a 10 fő alatti, 27 %-a 10-50 fő közötti volt. A nagyobb méretek a központi belterületeken kívül az egyéb belterületekre, csoportos településekre, mezőgazdasági üzemi lakótelepekre és szórványtanyákra voltak jellemzőek.

2. Lakotthelyek megszűnése 1960-1970 között

1960-1970 között 3.751 db lakotthely – az 1960-ban létezettek 20 %-a – szűnt meg, vagy vált időlegesen lakatlanná. Ezekben 1960-ban még 84.784 fő élt. Jellegüket – típusukat – nem ismerjük.

3. Lakotthelyek születése 1960-1970 között

A hatvanas években 1.473 db lakotthely jött létre, amelyekben 1970-ben már 59.129 fő élt. Az új lakotthelyek darabszámban 39 %-ban, népességszámban 69,7 %-ban pótolták a megszűnteket

A létrejött – vagy ismételten benépesült – lakotthelyek 95 %-a külterületi lakotthely volt, ezekbe az új lakotthelyek népességének 72,6 %-a költözött. Az új lakotthelyek döntő többsége ismeretlen jellegű egyéb szórvány volt – 70 % – de elég sok csoportos település, mezőgazdasági üzemi lakótelep, őrház és ipartelep is létrejött.

4. Az 1960-ban is és 1970-ben is létezett lakotthelyek népességszám változása

A hatvanas évek elején is és végén is 15.129 db lakotthely létezett. Népességszámuk 1,4 %-kal nőtt. A belterületek 5,6 %-os növekedése mellett a külterületi lakotthelyeké 32,9 %-kal csökkent.

Funkció szerint a lakófunkciójú lakotthelyek népességszáma nőtt, de azokon belül csak a belterületeké, míg a termelő-ellátó funkciójúaké összességében csökkent, de csak a mezőgazdasági üzemi lakótelepeké, a forgalmi településeké, az őrházaké és az üdülőké, a többi stagnált vagy nőtt.

Morfológiai jelleg szerint minden szórvány jellegű lakotthely típusnak csökkent a népességszáma, és minden növekvő népességszámú lakotthely típus zárt település volt – de nem minden zárt jellegű lakotthely típus népességszáma nőtt.

5. Az 1970-es helyzet

A lakotthelyek száma 16.602 db-ra – 12 %-kal – csökkent. Ezen belül 20-ról 23 %-ra nőtt a központi és egyéb belterületek aránya. A 12.761 db külterületi lakotthelyen összesen 770.393 fő élt – az 1960-as 66 %-a. A lakotthelyek és a népesség belterület felé való elmozdulása egyértelmű és jelentős volt.

Az elsősorban lakófunkciójú lakotthelyek aránya 83 %-ról 81,2 %-ra csökkent, a bennük élő népesség aránya azonban 95,6 %-ról 98,6 %-ra nőtt. A lakotthelyek szám szerinti megoszlása tehát a termelő-ellátó funkciójúak felé, a népesség megoszlása pedig a lakófunkciójúak felé mozdult el.

Morfológiailag a zárt települések aránya 36 %-ról 43,5 %-ra nőtt, a bennük élő népesség aránya pedig 93,5 %-ról 95,9 %-ra. A lakotthelyek és a népesség eloszlása egyidejűleg tolódott el a zárt települések felé.

A nagyság szerinti megoszlás majdnem változatlan volt 1960-hoz képest, bár az 50 fő alatti lakotthelyek számaránya kissé nőtt, míg a népességnek nagyobb hányada élt 1.000 fő feletti lakotthelyeken.

6. Lakotthelyek megszűnése 1970-1980 között

A hetvenes években 4.584 db lakotthely szűnt meg, az 1970-es lakotthely állomány 27 %-a, 22 %-kal több, mint a hatvanas években. Ezekben 1970-ben még 94.311 fő élt. A megszűnt lakotthelyek átlagos nagysága ugyanakkora volt, mint korábban.

A megszűnt lakotthelyek szinte kizárólag külterületek voltak.

Funkcionálisan a megszűnt lakotthelyek többsége lakófunkciójú volt, közel fele ismeretlen jellegű, de jelentős számú csoportos település és szórványtanyás terület is elnéptelenedett. Nagy számban szűntek meg termelő-ellátó funkciójú lakotthelyek is, főleg mezőgazdasági üzemi lakótelepek és őrházak.

Morfológiailag a megszűnés főleg szórványjellegű lakotthelyeket érintett, a megszűnt lakotthelyek 81 %-a volt szórványtelepülés.

7. Lakotthelyek születése 1970-1980 között

A hetvenes években 1.040 db lakotthely jött létre 40.712 fő 1980-as népességgel. Az új lakotthelyek számszerűen 22,7 %-ban, népességszámukat tekintve 43,2 %-ban pótolták a megszűnteket, közel kétszer akkorák voltak, mint a megszűntek.

Az új – vagy újra benépesült – lakotthelyek 96 %-a külterület volt, és az új lakotthelyekre költözötteknek is nagyobb aránya költözött külterületre, mint korábban. A lakotthely elnéptelenedés-benépesülés folyamata a hetvenes években kevésbé mozdította el a lakosságot a belterületek felé, mint a hatvanas években.

Az új lakotthelyek körében az ismeretlen jellegűek aránya 70 %-ról 78,5 %-ra nőtt, rajtuk kívül főleg csoportos települések, szórványtanyás területek és őrházak jöttek létre. A hatvanas évekhez viszonyított legnagyobb változás az volt, hogy alig jöttek létre termelő-ellátó funkciójú lakotthelyek.

Darabszámban inkább szórványtelepülések keletkeztek, de a népesség többsége zárt településbe költözött.

8. Az 1970-ben is és 1980-ban is létezett lakotthelyek népességszám változása

A hetvenes évek elején is és végén is 12.018 db lakotthely létezett, a hatvanas években végig létezetteknek 79,4 %-a. Népességszámuk 4,4 %-kal, az országos átlagnál dinamikusabban nőtt, de ez a növekedés kizárólag a központi belterületekre volt jellemző, az összes többi lakotthely típus népességszáma csökkent.

A népességszám csökkenés mértéke az egyéb belterületeken és a lakófunkciójú külterületeken kisebb mértékű volt, mint a termelő-ellátó funkciójú lakotthelyeken. Tehát ez utóbbiak korábbi nagyobb stabilitása a hetvenes években megszűnt.

Morfológiai jelleg szerint – a növekvő népességszámú központi belterületeken kívül is – a zárt településekben kisebb mértékű volt a népességszám csökkenése,

mint szórványtelepülésekben. Kivételt képeztek a jelentősen csökkenő népességszámú mezőgazdasági üzemi lakótelepek.

9. Lakóhelyek jellegváltozása 1970-1980 között

1970-1980 között 845 db lakóhely jellegváltozása volt figyelemmel kísérhető, ez az 1970-ben is és 1980-ban is létezett lakóhelyek 7 %-a.

A leggyakoribb szórványtanyáknak csoportos településsé alakulása – aprófalvasodása – és mezőgazdasági üzemi lakótelepek csoportos településsé vagy szórványtanyává válása volt, ez utóbbiakra az üzemegység megszűnése miatt került sor. Emellett jelentős számban került sor lakóhelyek egyéb belterületté nyilvánítására és más jellegű lakóhelyek szórványtelepüléssé válására.

10. Az 1980-as helyzet

A lakóhelyek száma 13.058 db-ra – újabb 12 %-kal – csökkent. Tovább nőtt – 23 %-ról 29 %-ra – a központi és egyéb belterületek aránya. A 9.232 db külterületi lakóhelyen összesen 464.579 fő, az 1970-esnek 60 %-a élt. A lakóhelyek számának és népességszámának a belterületek felé való elmozdulása erőteljesebb volt a hetvenes, mint a hatvanas években.

A lakófunkciójú lakóhelyek aránya újra elérte, sőt meghaladta az 1960-asat, a bennük élő népesség aránya 99 % fölé nőtt. A központi és egyéb belterületek növekvő aránya mellett nőtt a magányos és szórványtanyáké is, míg az ismeretlen jellegű egyéb szórványoké csökkent. A termelő-ellátó funkciójú lakóhelyek többsége mezőgazdasági üzemi lakótelep és órház volt, de mindkét típus aránya kissé csökkent.

Morfológiai jelleg szerint a zárt és szórványtelepülések száma kiegyenlítődött, a népesség elmozdulása a zárt települések felé egyértelműbb volt mint korábban: elérte az össznépesség 97,7 %-át.

A nagyság szerinti megoszlásban minimális elmozdulás történt a nagyobb nagyságkategóriák felé.

11. Lakóhelyek megszűnése 1980-1990 között.

A nyolcvanas években 2.586 db lakóhely szűnt meg, az 1980-ban létezetteknek 19,8 %-a, tehát a hetvenes évekhez képest mérséklődött a lakóhelyek teljes elnéptelenedésének folyamata. A megszűnt lakóhelyek átlagos nagysága is kisebb volt, mint korábban.

A megszűnt lakóhelyek szinte kizárólag külterületek voltak, a statisztikából kikerült egyéb belterületek összeépültek a központi belterülettel.

Funkcionálisan a megszűnt lakóhelyek döntő többsége lakófunkciójú volt, azon belül 66 %-ban ismeretlen jellegű. Nőtt a megszűnt csoportos települések aránya is, és a korábbinál nagyobb arányban néptelenedtek el szórványtanyás területek.

Nagymértékű volt a termelő-ellátó funkciójú lakóhelyek közül a mezőgazdasági és ipari szolgálati lakótelepek, valamint a forgalmi települések és őrházak megszűnése.

Morfológiailag – a korábbi évtizedhez hasonlóan – főleg szórványtelepülések szűntek meg.

12. Lakóhelyek születése 1980-1990 között.

A nyolcvanas években már csak 428 db lakóhely jött létre összesen 21.672 fő 1990-es népességgel. Az új lakóhelyek darabszámban 16,6 %-ban, népességszámban 45,9 %-ban pótolták a megszűnteket kb. két és félszeres átlagos nagyságuk következtében.

Az új lakóhelyeknek – a két előző évtizedtől eltérően – nem egészen 90 %-a volt külterület, létrejött 46 db egyéb belterület is, amelyekbe az új lakóhelyek népességének több mint fele költözött.

A létrejött lakóhelyek körében 78,5 %-ról 62 %-ra csökkent az ismeretlen jellegűek aránya. Ezeken kívül főleg mezőgazdasági üzemi lakótelepek és őrházak jöttek létre.

13. Az 1980-ban is és 1990-ben is létezett lakóhelyek népességszám változása.

1980-tól 1990-ig folyamatosan 10.472 db lakóhely létezett, melyeknek népességszáma 2,8 %-kal csökkent. Ez, bár mérsékeltebb volt az országos 3,3 %-os csökkenésnél, de gyökeres változás az előző évtizedek növekedéséhez képest.

Egyetlen lakóhely típusnak nőtt a népességszáma a nyolcvanas években, a szociális jellegű lakóhelyeké.

Az általános – központi belterületekre is kiterjedő – népességszám csökkenés funkció szerint a lakófunkciójú, morfológiai jelleg szerint a zárt településekben volt mérsékeltebb, tehát folytatódott a népesség elmozdulása a zárt, lakófunkciójú települések felé.

14. Lakóhelyek jellegváltozása 1980-1990 között (csak a belterületek változása alapján)

A nyolcvanas években 12 lakóhely vált központi belterületté, közülük 11 egyéb belterület, 1 pedig mezőgazdasági üzemi lakótelep volt 1980-ban. (Községgé nyilvánítás.)

77 esetben került sor egyéb belterületté nyilvánításra. Főleg csoportos településeket és ismeretlen jellegű lakóhelyeket nyilvánítottak belterületté. Ugyanakkor 22 db korábbi egyéb belterület veszítette el belterületi státusát, amelyek többsége csoportos településként él tovább.

15. Az 1990-es helyzet.

1990-ben már csak 10.900 db lakotthely volt az országban, amelyeken belül tovább nőtt – 35 %-ra – a belterületek aránya. A belterületi népesség aránya 97 % volt. A külterületi népesség száma 302.669 főre csökkent, az 1980. évi 65 %-ára, az össznépesség 2,9 %-ára.

Magányos és szórványtanyákon, egyéb szórványokon, tanyákat is tartalmazó csoportos településekben élők száma 1980-ban a külterületi népesség 65,5 %-a, 1990-ben 83 %-a volt. Az erőteljesen csökkenő külterületi népességszámon belül – az előző évtizedektől eltérően – a nyolcvanas években nőtt a tanyai népesség aránya.

A külterületi lakotthelyek népességszámának nagymértékű csökkenése mellett számuk kevésbé változott, kivéve az ismeretlen jellegűekét. Átlagos nagyságuk 50 főről 43 főre csökkent, nagyság szerinti megoszlásukon belül az 50 fő alattiak aránya jóval 50 % fölé nőtt.

IV. A VÁROSOK ÉS KÖZSÉGEK LAKOTTHELY ÁLLOMÁNY VÁLTOZÁSAINAK TARTÓS TENDENCIÁI

Az 1960-tól 1990-ig folyamatosan létezett különböző típusú lakotthelyek megoszlásának, népességszám változásának, a 30 év alatt létrejött, megszűnt és időszakosan lakott lakotthelyek számának városi és községi sajátosságai a következőkben foglalhatók össze:

- • Városok területén a lakotthelyek lényegesen nagyobb hányada található, mint amekkora a városok aránya a közigazgatási egységek között. Ez elsősorban a városok nagyobb területével és népességszámával áll összefüggésben, valamint azzal, hogy a vizsgált 30 évben számos községet vontak össze városokkal.
- • A városok területén fekvő lakotthelyek általában nagyobbak, mint a községek területén fekvők, és közülük a tartósan létezők a városok területén kevésbé csökkenő népességszámúak, mint a községek területén fekvők.
- • A városok jellegzetes lakotthelyei az egyéb belterületek és az iparteleppek, a községek jellegzetes lakotthelyei a forgalmi települések és őrházak voltak az elmúlt 30 évben.
- • Csoportos települések, mezőgazdasági üzemi lakótelepek, szórványtanyás területek és a többi, ritkábban előforduló lakotthelyek éppen úgy megtalálhatók voltak városok, mint községek területén, nem voltak jellegzetesen városiak vagy községiek.
- • Új lakotthelyek születése inkább városi, régiak megszűnése és lakotthelyek időszakos el- ill. benépesülése inkább községi jelenség volt. A városi lakotthely állományt nagyobb stabilitás jellemezte az elmúlt 30 évben.
- • A népesség tehát nemcsak általában külterületekről belterületekre illetve községekből városokba koncentráldott, hanem a városok környékére is, községi bel- és külterületekről városi külterületekre is.

V. AZ ORSZÁG KÜLÖNBÖZŐ TERÜLETEI LAKOTTHELY ÁLLOMÁNYA VÁLTOZÁSÁNAK TARTÓS TENDENCIÁI

1. Budapest és Pest megye

A 30 éven át tartósan létezett lakotthelyek népességszáma az országosan 5,7 %-os növekedéssel szemben 15,4 %-kal nőtt. A közel ezer tartósan létezett lakotthely mellett 179 db jött létre, 173 db volt időszakosan lakott, és csak 568 db szűnt meg.

A térség egyik fő jellemzője a tartósan létezett központi belterületek 17 %-os népességszám növekedése volt – a Dél-Alföldhöz hasonlóan, az országos 12,2 %-kal szemben – valamint a tartósan létezett egyéb belterületek 35 %-os népességszám növekedése, ami egyedülálló volt az országban.

Az újonnan létrejött lakotthelyek között az átlagosnál nagyobb arányban szerepeltek egyéb belterületek és csoportos települések, a megszűntek között pedig ismeretlen jellegűek.

2. Észak-Magyarország

A Nógrád, Heves és Borsod-Abauj-Zemplén megyéket tartalmazó térség lakotthely állományának alakulása az ország egészétől kevésbé tért el.

A tartósan létezett lakotthelyek népességszáma csak 4,1 %-kal nőtt, valamivel kevésbé, mint országosan, de ez volt az országos átlagtól legkevesbé eltérő változású terület. A közel 1200 db tartósan létezett lakotthely mellett 190 db új lakotthely keletkezett, ez a tartós lakotthelyeknek az országossal megegyezően 14 %-a. Ugyanakkor 1441 db lakotthely szűnt meg, 20 %-kal több a tartósan létezettekénél – ami országosan azonos volt – és 346 db volt időszakosan lakott, szintén lényegesen több, mint országosan.

A térség sajátossága – az aprófalvas jellegnek megfelelően – a tartósan létező központi belterületek magas aránya: 49 %. A másik jellegzetes lakotthely típus – a térség üdülőfunkciójával szoros kapcsolatban – az egyéb belterület, a harmadik – a hegyvidéki jellegnek megfelelően – a bányatelep.

Észak-magyarországi jellegzetesség volt az újonnan létrejött lakotthelyek körében az átlagosnál sokkal több mezőgazdasági üzemi lakótelep, ipartelep és őrház, miközben egyedülállóan kevés ismeretlen jellegű lakotthely jött létre.

3. Észak-Dunántúl

A Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Fejér és Veszprém megyére kiterjedő térség egyik legfőbb sajátossága, hogy a tartósan létezett lakotthelyek népességszáma az országosnál sokkal dinamikusabban, 10,8 %-kal nőtt. A több mint 1500 tartósan létezett lakotthely mellett itt jött létre az új lakotthelyek 22 %-a, miközben itt szűnt meg a megszűntek 18 %-a – számszerűen valamivel több a tartósan létezettekénél – és itt volt az időszakosan lakottak 20 %-a. A megszűntek tehát átlag feletti mértékben pótlódtak, de jelentős cserélődés ment végbe.

Az észak-dunántúli térség másik sajátossága a lakotthelyek jelleg szerinti megoszlásában ragadható meg. A tartósan létezett egyéb belterületek aránya átlag feletti volt, népességszámuk az országosnál mérsékeltebben csökkent.

Kiemelkedően magas volt a tartósan létezett mezőgazdasági üzemi lakótelepek aránya és azok népességszám csökkenése mérsékelt volt. Említésre méltó még a tartósan létezett forgalmi települések és őrházak magas aránya is.

4. Dél-Dunántúl

A Baranya, Somogy, Tolna, Vas és Zala megyéket összefoglaló térség lakotthely állományának alakulása az északi térséghez hasonlóan kevésbé tért el az ország egészétől. Ebből az következik, hogy az ország egészének jellegzetességeit a két leginkább aprófalvas térség határozta meg.

A tartósan létezett lakotthelyek népességszáma a hatvanas évek csökkenése és a hetvenes évek növekedése után a nyolcvanas években újra az 1960-as szintre csökkent. A lakotthely állomány itt cserélődött ki legdinamikusabban: a tartósan létezett 2489 db mellett 319 új jött létre – az összes újak 24,6 %-a – 2600 db szűnt meg – az összes megszűntek 28,3 %-a – és 473 db lakotthely volt csak időszakosan lakott – az összes ilyenek 29,2 %-a.

Az aprófalvas jellegnek megfelelően magas – 44 % – volt a tartósan létezett központi belterületek aránya, de a bennük élő népesség száma itt nőtt a legkisebb mértékben. Az Észak-Dunántúlhoz hasonló sajátossága a térségnek az egyéb belterületek magas aránya, de azok népességszáma itt sokkal dinamikusabban csökkent. Más tartósan létezett lakotthely típus tekintetében nem lelhető fel területi sajátosság.

Dél-dunántúli jellegzetesség a viszonylag sok új egyéb belterület, a megszűntek között a csoportos települések magas aránya, az időszakosan lakottak között pedig az őrházaké.

5. Észak-Alföld

A Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét tartalmazó térség tartós lakotthelyeinek népességszáma 1960-1990 között éppen úgy közel változatlan maradt, mint a Dél-Dunántúlé. Ugyanakkor a lakotthely állomány cserélődése viszonylag mérsékelt volt: az új lakotthelyek 12,6 %-a, a megszűntek 20,3 %-a, az időszakosan elnéptelenedettek 13,2 %-a fektült ezen a területen.

Az Észak-Alföld sajátossága a csoportos települések kiemelkedően magas aránya – 14,6 %, mivel ide tartoznak a bokortanyák – és a tartósan létezett szórványtanyás területeknek a Dél-Alföldnél kisebb, de más térségeknél jóval nagyobb aránya. Ez utóbbi mellett észak-alföldi sajátosság volt a szórványtanyák igen nagy mértékű népességszám csökkenése, mivel itt a talajviszonyok igen alkalmasak voltak a nagyüzemi termelésre és a nagy táblák kialakítása érdekében a termelészövetkezetek jórészt felszámolták a tanyavilágot.

A lakotthely születés-megszűnés alföldi sajátosságai – a Dél-Alföldé is – a következők voltak: az új lakotthelyek átlag feletti arányban voltak csoportos települések, a megszűntek mezőgazdasági üzemi lakótelepek és őrházak, az időszakosan lakottak ugyanezek.

6. Dél-Alföld

A Bács-Kiskun, Csongrád és Békés megyét tartalmazó Dél-Alföldön a tartósan létezett lakotthelyek népességszáma minden más térségtől eltérően 4 %-kal csökkent. A lakotthely állomány cserélődése igen mérsékelt volt, az új lakotthelyeknek csak 12,2 %-a, a megszűnteknek 11,6 %-a, az időszakosan lakottaknak pedig csak 5 %-a volt dél-alföldi.

A tartósan létezett lakotthelyek tekintetében a Dél-Alföld sajátossága a csoportos települések és mezőgazdasági üzemi lakótelepek átlag feletti aránya : 45,8 %. A központi belterületek népességszáma 17 %-kal nőtt, mint a legdinamikusabban növekvő fővárosi agglomerációban, ugyanakkor egyharmadánál kevesebbre csökkent a szórványtanyás területek népességszáma.

A létrejött lakotthelyek között igen nagy volt az egyéb belterületek aránya – 22 % – és a csoportos településeké – 14,5 % – ami a szórványtanyás területek aprófalvasodását jelzi. A megszűnés területi sajátossága számos szórványtanyás terület teljes elnéptelenedése volt.